

Národopisne posebnosti.

Píše Ivan Vrhovec.

I.

našem eminentno praktičnem stoletji, ki je vtisnilo celó znanosti in umetnosti svoj praktični pečat, ogreje se svet kaj nerad za idealne napôre. Zveza: »utile dulci« ni bila morda nikoli kdàj takó tesna, in z rameni majé gremo mimo človeka, čegar možjáni so se takó nenavadno razvili, da se ukvarjajo s stvarmi, ki ne nosijo dobička, »ki prazno slamo mlati.« — Svet se ravná že skoro popolnoma po tistem pisárjevem svetu:

„Poj rájši tó, kar tréba je pri híši,
Za hléve tréba, tréba je na póljí,
Poj tó, kar kmèt in méščan s prídóm slíši.“

Tem čudneje se nam zdi, ko čujemo o potovanjih, združenih s težavami, trpljenjem in smrtnimi nevarnostimi in da žrtvujejo države, društva in tudi posamezniki ogromne vsote zgolj znanosti na ljubo — torej v idealni namen.

Težkó, da je lani zanimala katera stvar toliko izobraženega svetá nego vprašanje: »Kaj je s Stanleyem? Ali se mu posreči izvršiti, česar se je lotil?«

Popisi raznih potnikov so nakopičili ogromno národopisne tvarine. Pri nas v Slovencih se je pisalo o tem še jako malo, zató utegne jednemu ali drugemu ugajati, če mu ponudimo za zabavo zbirko národopisnih posebnostij.

Potniki po daljnih nepoznanih krajih še niso našli naróda, kateremu bi ne bilo nič do tega, kakšen je po svojem zunanjem in kakóv vtisek napravlja, če se pokaže kje. To svojstvo je neki med vsemi človeškimi svojstvi najbolj človeško in národopisci trdé, da je prvi znak, ki loči človeka od živali. Ne vé se niti za jeden slučaj, da bi bila kdàj kaka žival — in tudi najumnejša ne — posegla po stvári, s katero bi se storila lepšo, kakor je ustvarjena; prirodopisci ne vedó o tem ničesar; le sraka si je bila nabrala »pávjega pérja«, a tudi ta le v basni in basnikovci niso najboljši prirodopisci.

Pri živalih opazujemo sicer mnogo človeškim enakih svojstev in strastij, a té ne. Prirojena pa je vsemu človeštvu, genila se je v človeškem srci med vsemi drugimi posebnostimi človeške prirode najprej, in ni torej bolezen, ki hodi z omiko; gízda sta oba, človek s

kacega otoka v Vélíkem oceanu, kakor gizdalin, ki hoče na tlaku dunajskega »Ringa« s svojo lepoto svet spraviti iz uma. Oba tlačí tista móra; oba se lepotičita iz tistega vzroka: všéč hočeta biti! Sevédá se zaljšata vsak po svoje -- a to je stvar, ki pri tem ne prihaja nikakor v poštev.

Marsikak narodič se ni vzpel še tako visoko, da bi svoj život odeval z obleko proti mrazu ali vročini, toda kaj naj storí, da bode lepši nego drugi — to vprašanje ga navzlic njegovi skromni izumljivosti ne spravi v zadrego. Ker nima obleke in se ne more ž njo lepotičiti, udati se mu mora v ta namen svoj život, pri nekaterih narodičih le njega posamezni udje, pri drugih pa ves. Skoraj ga ni dela člcveškega života, ki bi se odtezal temu nepremagljivemu ozaljševalnemu nagonu in to celó pri národih, ki se štejejo med omikane in katerih duh je primeroma res zeló razvit.

Gizdavosti na ljúbo si pohabljaajo razni narodiči po širni zemlji ude svoje dostikrat med hudimi bolečinami. Pa česa ne prebije človek rad zavoljo prednosti pred drugimi, naj si je že naše krvi ali divjáka sredi Vélícega oceana!

Najpreprostejši lišp so barve; ž njimi se lišpa ves svet, divjakinja puste Avstralije pa tudi krasotica evropskega »boudoira«. Toda ne dréžajmo v to sršénje gnezdo, pustimo barve popolnoma v némar.

Najmenj ljudij na svetu je zadovoljnih s takimi udi, kakeršne jim je dal ljubi Bog. Po vsi Avstraliji in po otocih Vélíkega morja, po južnem delu Afrike in jugovzhodnih in nekaterih vzhodnih otokih Azije je razširjen lišp, kateremu pravijo tatoviranje. Tatoviranju se ne more odtegniti nihče, komur je le količkaj do častí in tega, kaj poreče svet o njem. Dorasli malajski dečáki se vkupljajo v družbo móž dosti drago: s tatoviranjem. Za tatoviranje namenjene dečke privedó na prostor, že za to odločeni, z zavezanimi očmi, v sredo zbranih moških. Tu jim je poklekniti ter se upreti na vse štiri. Obraz jim je pri tem obrnjen v tla. H klečečim dečkom stopi čarovnik, ki si je pridobil z različnim sleparstvom pri svojih rojakihi potrebno spoštovanje, oblije jih čez in čez po hrbtu s krvjó, nariše v kri črte — vsakovrstne, ravne in zvite — ter zareže po njih z ostro kostjó ali ostrimi, nalašč za to posvečenimi kameni globoke zaréze v kožo. Glavna črta gre po hrbtu dóli, ž njo vzpoševno še mnogo družih od pléč do lédij; tu pa tam tudi katera po rébrih. Sicer pa se vrši tatoviranje skoraj na vsacem otoku drugače; namen in konec pa je vender povsod tisti.

Zlasti po ónih otocih, ki jih prištevamo Polineziji, ne narezujejo kože, ampak pomakajo le prav ostre, glavnikom podobne zobate kosti

ali pa školjke v saje ali stolčeno oglje (namočeno v olji) ter vbadajo s tem počrnjenim orodjem v kožo. Ti glavníci imajo po 10—60 zob. Zopet drugod rišejo slike z ogljem na život in režejo po teh zariskih kožo.

Tudi zariski niso povsod jednaki. Nekaterim narodičem so priljubljene ravne, drugim ukrivljene, zopet drugim pa črte, ki se lovčijo za gubami po obrazu, prsih, plečih i. t. d., nekateri pa zarezujejo v kožo prave pravcete podobe ljudi, živalij in rastlin.

Najbolešneje utegne biti tatoviranje pri Avstralcih, kar je tem čudneje, ker so Avstralci jako šibki in strahopetni ljudje. Ko bi se to tatoviranje izpolnilo po vsem životu najedenkrat, prebil bi je morebiti malokdo, kar Avstralci dobro vedo; zato je razdelé na več kratov. Mlademu človeku tatovirajo najprej hrbet, ker rane so na tem kraju najbolj boleče, za tem pleča, trebuh, prsi, roke in noge. Ko se zaceli jeden del života, pride na vrsto drugi.

Na otoku Tahitiji, kjer so v novejšem času tatoviranje neki do dobra opustili, pričenjalo se je ta operacija že z 8. ali 10. letom ter je bila gotova šele s 30. leti, po družih otokih pa so zarezovali zadnje zareze celó šele starcu, ki je z jedno nogo lezel že v grob.

Od teh zarez se zahteva, da so že od daleč in to vse življenje vidne. Zato ne pusté ranam, da bi se urno zacelile, ampak dréžajo in dražijo jih, da se ognjó in zaceljene dvigajo kakor debele klobáse čez kožo; čím debelejšé in gostejše so, v toliko večji části imajo človeka, ki se more ponašati ž njimi.

Med vsemi divjaki so najgostejše tatovirani Markezanci in Mavri na Novi Zelandiji, sicer pa se ravnaó v tej stvári različni otoci Véllicege oceana vsak po svoje. Na Tahitiji n. pr. niso obrazov nikoli tatovirali, na drugih otocih pa, n. pr. v Novi Zelandiji so bile ravno zareze na obrazih najbolj v části; na Havaji so se tatovirali le na rokah, nogah in prsih, na otočji Samoa pa od lédió do kolén, da so bili videti, kakor bi nosili temno plave obdrnice.

Marsikje se tatovirajo tudi ženske, po nekaterih otocih celó še samó ženske; na havajskih otocih n. pr. so tatovirali ženskam jezik, toda le takrat, kadar so žalovale po kacem imenitnem umršem glávárji. Na otocih na jugovzhodu od Nove Gvineje so moški v zadnjem času tatoviranje popolnoma opustili in le ženske si privoščajó še ta lišp. Sevédá, čím bolj prihajajo ti divjaki v dotiko z Evropci, tem hitreje izginjajo pri njih stare šege in stari običaji. V največji části pa je tatoviranje še sedaj pri Markezancih, ki so tem lepše, to se pravi, tem gostejše tatovirani, čím odličnejši so in čím starejši;

prav star Markezanec je napósled že celó v zadregi, kje bi se še tatoviral; obrije si toliko glave, kolikor je misli tatovirati; in prav stari Markezanci imajo vso glavo tatovirano.

Nasprotno pa si ne smé vsak do omisliti tega lišpa; na marsikakem otoku je celó takim, ki imajo pravico do njega, natanko določeno, katere dele svojega života smejo takó ozaljšati in katerih ne. Sužnjim je prepovedano to povsod, kajti ta lišp je časten znak, čegar more biti deležen le svoboden človek, v prvi vrsti sevéda glavár. Celó pri tacem svobodnem, ki je bil že nekoliko tatoviran, pa je prišel sovražnikom v roke, ne smejo, če se vrne, tatoviranja nadaljevati. Tam pa, kjer velja ta šega, ne smé se ji odtegniti nihče; netatovirance prištevajo otrokom in nedoraslim ljudem; brez vseh pravic so, nikjer in nikoli ne smejo pri javnem posvetovanji ziniti; najbolje je zánje, da pretegnejo, če je le móči, v druge kraje.

Etnografi so gledé pomena te čudne navade različnih mislij, večina pa jih trdi, da je to izraz gizdavosti divjakov, ali da se lepše izrazimo: izraz ónega človeškega svojstva, ki mu pravimo čut za lepoto.

Drugim se hoče dozdevati, da ima tatoviranje svoj vzrok v verskih nazorih teh ljudij, a če bi bilo temu takó, potem bi morale izvirati od tod tudi šege in navade, ki jih nameravamo v naslednjem popisati, česar nikdo ne bi trdil. Vrhu tega pa je znano dovolj, da se vsak národ in bodisi še takó top, verskim običajem najdelj izneveriti brani.

Človek ne prizanaša niti posameznim delom svojega života s svojim ozaljševalnim nagonom. Največ si dá opraviti z glavo. Niti jednega nje dela ne pustí tacega, kakor mu ga je ustvaril Bog; po teh krajih se loti tega, po ónih ónega uda. Celó glava ne ugaia divjaškim gizdalinom taka; trudijo se dati ji drugačno obliko, kakor so jo prinesli s seboj na svet. Ta šega je razširjena skoro po vsi srednji in južni Afriki, po vsi Avstraliji, po vseh otocih Vélicege morja, pri prvotnikih v južni in severni Ameriki in po velikem delu Azije. Uklanjajo se ji celó izobraženi národje, n. pr. Francozje v okolici Toulousa; udan ji je tudi marsikateri ruski razrod. Ruski národopisec Pokrovski je poročal l. 1882. moskovski prirodopisni družbi, da je ta šega v Kavkazu, jednom delu Bele Rusije in pri Laponcih v guvernementu Arhangelskem kàj navadna stvar.

Prestvarjanje glave se vrši s tem, da vtiskajo otrokom v najnežnejši mladosti čélo in zadnji del glave ploskoma. Videti je glava za tem rtasta, podolgovata in nje zgoranji del nazaj potisnjen. Taka prestvarjena glava se vidi zlasti Indijanom v britanski Kolumbiji in Oregonu takó neizogibno potrebna, kakor narodičem Vélicege oceana tatoviranje.

Neki kanadski slikar Paul Kane je imel priliko opazovati otroke, katerim so devali glavo v olepševalni indijanski stroj. »Matere polagajo, takó pripoveduje, »glavice svojih otrok na deščice, pokrite z mehkim mahom. Da ne postane glava plosknata, devajo na čelo blazine in nánje deskice ali kóse gladke drevesne skorje, ki jih prav trdno prevezujejo z jermeni. Ta pôsel se pričinja précej, ko pride črvíček na svet ter traja celih 12—18 mesecev. Glava je po tem času najpodobnejša zagvozdi in za ónega, ki tacega pogleda ni vaje, prav ostudna.

Otroci pri tem početji ne jokajo; ravno narobe, začnó se dreti, če se jermeni odvežejo ter ne utihnejo prej, dokler ni glava déta zopet v stiskálo.*

Ne dosti drugače se vrši to tudi drugod po svetu.

Zdravniki in národopisci trdijo, da ne trpé možjáni in njih opravki pri tem čisto nič. V obče so n. pr. ploskoglavi Indijanci celó umnejši, kakor óni, ki te navade ne poznajo. Same sebe držé ti Indijanci za mnogo boljše, od debeloglavih Evropecev. Ploska glava je pri njih takó česčena, kakor pri Polinezih in Avstralcih tatoviranje. Ploskih glav celó ne privoščíjo otrokom taci mater, ki pripadajo kacemu okrogloglavemu indijanskemu razrodu. To je prednost, ki je je vreden le pravi ploskoglavec.

V okraji Tiflis, pripoveduje grški duhovnik Popandopulo, prevezujejo otrokom skozi 2 ali 3 mesece glavo prav tesno, kajti debele glave so tam grde in tudi ne takó premetene, kakor drobne.

V erivanskem guvernementu ovijajo Tataři (po poročilu gospé Ostanovičevke) glavé svojih novorojencev z bombažem ter jih pokrivajo s trdnimi kapami, ki jih obezujejo z močnimi trakovi. Imenovana dama je opazovala, da so postale glave otrok, ki so prišli na svet s popolnoma okroglimi glavami, v kratkem času ostudno podolgovate.

Sicer pa ustrezajo temu gizdavskemu ukusu tudi na druge načine in ne samó s prevezovanjem. Že zibelke so napravljene takó, da mora postati otroku glava ploska. Take zibelke imajo po Perziji, Turkestanu in vsi srednji Aziji.

Poljaki imajo, kar se tiče glav, ravno nasprotni ukus; lepa glava mora biti okrogla. V poljskem radomskem okraji se loti bábica glave novorojenčeve ter jo suče in stiska v rokah, da bi jo spravila v okroglo podobo. Le, če se ji to ne posreči, pomaga si s prevézami.

V Beli Rusiji v obče ni navada, glave prestvarjati; če pa se bábici venderle zdi, da bi otrokovi lepoti ne škodilo, ako ji priskoči na pomoč, seže tudi tu rada po trakovih in prevézah. Bržkone, pravi

Pokrovski, »je bila ta šega Belorusom spočetka nepoznana; zanesli so jo neki med nje Poljaki, ki so tudi sicer močno vplivali na šege te dežele.«

Na ta način lepí hočejo biti tudi Laponci, vender ne vsi, ampak le nekateri njih razrodov in celó od teh le posamezne rodovine.

Toda to pokvarjanje naj se nam ne zdi prečudno! Tej ali jednaki razvadi so udane vse naše cenjene prijateljice, ki sicer ne prevezujejo in ne trpinčijo svojih glav, pač pa ubogi svoj pás, da revam kostí pokajo; z zdravniškega stališča so Tataři in Indijani venderle še za nekoliko skokov pred njimi.

Kar pa se tiče posameznih delov glave, ujela se je in zamotala olepševalna fantazija človeškega rodú najbolj v lase. Pri tem je izvzet le malokateri národ denašnjih in minulih časov. Zlasti izumljiv v tem je ženski svet. Nikjer pa si z lasmi ne dajó toliko opravlka, kakor na papuvanskih otokih Vélicege morja. Skoro povsod si jih barvajo belo ali rdeče, ponajveč s tem, da jih namakajo in pražijo v apnu in drugih razjedivih stvaréh. Ali s tem so še malo zadovoljni.

Papuvancu je »frizura« največji ponos; nje priredba mu dela največje skrbi vsega življenja njegovega. Čim večjo in višjo kodeljo more napraviti od nje, tem srečnejši je. Papuvanski imenitniki imajo v svoji službi lasárje, ki se ne smejo s svojimi rokami nobene druge stvari dotikati, nego jedino le njih lās; dotikati se ne smejo niti jedi ne; pitajo jih kakor otroke. Frizura napravlja papuvanskemu gizdalinu mnogo in velikih sitnostij; čede drobnih živálic, ki se razkoráčajo v tem velikem lasastem grádu, še niso največje. Z velikim trudem napravljeno frizuro je treba varovati, da se ne pokvari, kar se zgodi sevéda najlože v spanji. Da pa se mu ne pripetí ta nesreča, podstavi si gizdalin pod vrat lesen stolček, čez katerega mu v spanji visi trudna glava. Ogibati se mora vode, ogibati v gozdi grmovja — vse zaradi lepe in čislane frizure.

A na mnogih polineških otokih si glave brijejo — in to moški in ženske, ter puščajo le majhen čop lās, ki jih zvijajo v dolgo kito. Na Tahitiji je opazoval Darwin, da so si prvotniki obrili vso glavo na okroglo ter pustili le ob kraji droben obroček lās. Krščanski misijonarji so ljudem svetovali, naj opusté to gotovo ne Bog si védi kakó lepo navado, a odgovorili so jim, da zahteva to obična noša, »móda«, in ta vzrok odreže na Tahitiji ravno takó vsak nadaljni pomislek, kakor v Parizu.

Celó pri národu, ki stojí na primeroma visoki stopinji omike, ali se šteje vsaj sam med najizobraženejši rod na svetu, pri Kitajcih,

so lasje v veliki časti. Brijejo si prednji del glave, od lās zadnjega dela pa si pletó slovečo kitajsko kito.

Čudno! Dasi je ta šega šele par sto let stara, in dasi so jo Kitajcem vsilili njih zmagovalci, tuji Mandžuri, nastala bi danes prekucija po vsem širnem cesarstvu, ko bi jim hotel kakšen vladar kito prepovedati. V svojo kito je Kitajec ves zaljubljen. Zaradi kit so Kitajci v Ameriki pošteni ljudje, kajti v zápor obsojenemu zločincu odrežejo tam brez usmiljenja ljubljeno kito. Odkar so Amerikanci spoznali, kakšen ponos je Kitajcu ta olepšava, niso njih ječe več s Kitajci také napolnjene. Dasitudi menda sami ne vedó zakaj, vender se trudijo krščanski misijonarji odpraviti kito. A zastoj! Vero svojo popusti Kitajec pač ali kite po nobeni ceni ne. Hildebrand je videl na svojem potovanji po krščanskih cerkvah na Kitajskem celó vse svetnike ozaljšane ž njo. Še Mati Božja se mora udati tej vsemo-gočni šegi; na vsem Kitajskem ga ni kipa ali slike Deteta božjega brez dolge kitajske kite.

Kitajčkom brijejo lasé že v zgodnji mladosti ter skrbé pridno za njih kite. Bodisi Kitajec še také ubog, za svojo kito brigati se ne opusti nikakor. Na cesti pobira trakove, popirne kósce in drugo také šaro ter jo vpleta vánjo. Gizdalinu pa daje sila opravka, toliko kakor evropskemu brada in dišeči in svetli lasje. Naše dame so z urejanjem svojih lās za sijajen ples prej gotove, nego kitajski gizardin s kito. A kadar je gotova, pa izdá tudi káj!

Evropski gizardin vleče náse očí občudujúčega ženstvá s svojimi drobnimi brkicami, s tanko páličico, z zlatookovaním cvikarjem, kaže svojo lepo belo in drobno ročico in si popravlja ž njo ovratnik, kadar mu je srečati kako krasotico; mlademu Kitajcu dobre vzgoje pa nadomesti vse to ljubljena njegova kita. Nosi jo pod pázduho, kakor evropski lajtnant svojo bridko sabljo, preklada jo zdaj pod levo, zdaj pod desno roko, maha ž njo po muhah in drugem mrčesu ter se igra ž njo kakor náš rožljavi jezdec s svojo páličico.

A mnogi národje so pa tudi veliki sovražniki lasém. Na salomonskih otocih n. pr. si populijo vsak lās, takoj ko se pokaže, in to iz glave in brade. Gizdave Japanke si obrijejo obrvi. Zamorci v Kamerunu si populijo tudi trepalnice. Tehuelhi v južni Patagoniji ne trpé niti dlakice v bradi. Ženske jim morajo populiti vsak las z nalašč zató narejenimi kleščami. O lepšanji lās po svetu se dá napisati debela knjiga.

(Konec prihodnjič.)

